

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ, ΤΟ ΚΤΗΡΙΑΚΟ ΑΠΟΘΕΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΟΦΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗ ΣΥΧΡΟΝΗ ΑΘΗΝΑ.

Μουκούλης Π.¹, Σαγιάς Ι.²

¹Αγρονόμος Τοπογράφος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

²Λέκτορας, Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Περίληψη

Η αστική ανάλυση συχνά εστιάζει κατά περίπτωση στα χαρακτηριστικά που αφορούν ή την οργάνωση του χώρου της 'κατοικίας', ή την οργάνωση του χώρου της 'παραγωγής', ή στα χαρακτηριστικά του κοινωνικού διαχωρισμού. Η προσέγγισή μας δίνει έμφαση στις γεωγραφικές διαστάσεις του αστικού χώρου και εστιάζει στην «παραγωγή» του. Εξετάζοντας την «περιαστική εξάπλωση/αστικοποίηση, προαστιοποίηση», εντοπίζουμε χωρική διαφοροποίηση των χρήσεων στα κτήρια της περιοχής μελέτης, και τη χωρική διαφοροποίηση των τόπων κατοικίας των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Υποστηρίζουμε ότι η μορφολογία των διαφοροποιήσεων αυτών συνδέεται με διαφορετικές περιόδους/στάδια οικονομικής-οικιστικής ανάπτυξης στη χώρα και το Λεκανοπέδιο της Αττικής και τις αλλαγές που αυτές επιφέρουν στον χωρικό και κοινωνικό καταμερισμό εργασίας αλλά και με τρόπους παραγωγής του οικιστικού αποθέματος (Sayas, 2006)

Στην εργασία μας προχωρούμε στην ανάδειξη των σύνθετων αλληλεξαρτήσεων των χαρακτηριστικών της δομής και οργάνωσης των χρήσεων γης με την κοινωνικο-επαγγελματική φυσιογνωμία του πληθυσμού. Η βασική υπόθεση εργασίας που καθοδηγεί την έρευνα είναι ότι οι παράγοντες που συσχετίζονται με την 'προσφορά', η χωρική οργάνωση των κυρίαρχων χρήσεων του κτηριακού αποθέματος, συναρθρώνονται με τους παράγοντες που αφορούν τη 'ζήτηση', δηλαδή με την κοινωνικο-επαγγελματική φυσιογνωμία του πληθυσμού και παράγουν ιδιαίτερες χωρο-κοινωνικές «ημικανονικότητες». Στην εργασία αυτή εντοπίζεται το πως οι διαφορετικοί τρόποι συνάρθρωσης στις επιμέρους περιοχές της περιοχής που εξετάζεται συμβάλλουν στην παραγωγή και αναπαραγωγή του χώρου. Με άλλα λόγια τονίζεται ότι ο χωρικός καταμερισμός εργασίας και κεφαλαίου συνδιαμορφώνουν την άνιση χωρο-κοινωνική ανάπτυξη του [περι] αστικού χώρου και εγγράφουν σε αυτόν χαρακτηριστικά που με τη σειρά τους συνδιαμορφώνουν την περαιτέρω χωρο-κοινωνική αναπαραγωγή του.

SOCIO-PROFESSIONAL PROFILE, BUILDING STOCK AND FACETS OF URBAN DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ATHENS

Moukoulis P.¹, Sayas J.²

¹Researcher, Department of Urban and Regional Planning, National Technical University of Athens,

²Lecturer, Department of Geography and Regional Planning, National Technical University of Athens

Abstract

Urban analysis quite often focuses either on the qualitative and organizational characteristics of residential space and/or on the characteristics of 'production' space and/or social segregation. Our approach stresses the geographical dimensions of the urban structure and focuses on the production of urban space. The paper looks at "periurban sprawl" and elaborates the changing of land use structure and the emerging local socio-spatial segregation patterns.

Our main working hypothesis is that the modes of articulation of supply side factors-spatial pattern of land uses- with demand side factors –socio-professional structure of the localities-give rise to particular socio-spatial “demi-regularities”. Our paper presents the results of an investigation into the different modes of articulation and their contribution to the production and re-production of peri-urban areas of the Attiki region in the period 1991-2001.

Λέξεις κλειδιά: Περιαστικός χώρος, Χρήσεις γης, Τοπικός χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός, χωρική ανάλυση.

Key words: Peri -urban areas, land use patterns, local socio-spatial segregation, spatial analysis.

1. Μια πρώτη προσέγγιση της Περιοχής Μελέτης

Η περιοχή μελέτης που εξετάστηκε για τις ανάγκες της εργασίας αυτής αποτελείται από τους Δήμους Ν. Μάκρης, Ραφήνας και Αρτέμιδας, όπου συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο μέρος της οικιστικής ανάπτυξης στα Ανατολικά παράλια του Ν. Αττικής (Γκόρτσος, 2001). Οι περιοχές αυτές αποτέλεσαν ήδη από τις αρχές του 1960 τους κύριους αποδέκτες της οικιστικής ανάπτυξης με άξονα τον παραθερισμό και την αναψυχή. Η οικοδόμηση στις περιοχές που εξετάζουμε ακολούθησε το «κλασικό» μοντέλο ανάπτυξης της «αυθόρμητης αστικοποίησης» (Λεοντίδου, 2005, Μαλούτας κ.α., 2006, Εμμανουήλ, 1999, 2002) μέσα από τις διαδικασίες «κατάτμηση-οικοπεδοποίηση» αγροτικής γης και κατασκευή-συχνά ιδιοκατασκευή- αυθαίρετων κτισμάτων (Gortsos et al, 2000). Σήμερα το μοντέλο αυτό τείνει να εκλείψει και να αντικατασταθεί από την αγορά έτοιμων κατοικιών ή την κατά παραγγελία οικοδόμηση. Σημαντική επίσης εξέλιξη στην περιοχή μελέτης αποτελεί η μετατροπή μεγάλου αριθμού παραθεριστικών κατοικιών σε κύριες κατοικίες (Sayas, 2006). Οι αλλαγές αυτές έχουν επιφέρει σημαντικές αναδιαρθρώσεις στο κτισμένο περιβάλλον, την κοινωνικο-επαγγελματική σύνθεση του πληθυσμού και κατά συνέπεια στον χωρο-κοινωνικό διαχωρισμό και επηρεάζουν την προσφορά και τη ζήτηση στην αγορά κατοικίας και σε συνδυασμό με τις αλλαγές στον χωρικό και κοινωνικό καταμερισμό εργασίας διαμορφώνουν νέες συνθήκες παραγωγής και αναπαραγωγή της χωρο-κοινωνικής μορφολογίας της περιοχής μελέτης.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο της έρευνας που παρουσιάζεται παρακάτω προέρχονται από τις Απογραφές Κτηρίων και Πληθυσμού της ΕΣΥΕ. Τα πληθυσμιακά δεδομένα έχουν αντληθεί από τη βάση Πανόραμα του Ινστιτούτου Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ και επιτρέπουν σημαντικούς συνδυασμούς επιμέρους μεταβλητών και διαφορετικών χωρικών επιπέδων ανάλυσης. Όμως για τις ανάγκες διαχρονικής ανάλυσης των δεδομένων των κτηρίων ήταν αναγκαία η χρήση κατάλληλων μεθόδων γεωεπεξεργασίας των ψηφιακών χαρτογραφικών υποβάθρων της ΕΣΥΕ και της Μελέτης Ανάπτυξης Μετρό, ώστε να αποδοθεί ενιαία γεωγραφική αναφορά, ο Απογραφικός Τομέας της ΕΣΥΕ για το 2001, στα δεδομένα και να καταστεί δυνατή η διαχρονική και συνδυαστική χωρική ανάλυσή τους.

Οι κύριες μέθοδοι ανάλυσης των δεδομένων που αξιοποιήθηκαν για την ανάδειξη Χωρικών Ομάδων Χρήσεων κτηρίων (κεφ. 3) είναι η ανάλυση αντιστοιχιών και η ιεραρχική ταξινόμηση. Επειδή όμως «η γεωγραφία έχει σημασία, δηλαδή οι χωρικές αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις και εφόσον στόχος είναι να διερευνηθεί η δυναμική των χωρικών δομών (άνιση ανάπτυξη, χωρική διαφοροποίηση) υιοθετήθηκαν για την ανάλυση του κοινωνικού διαχωρισμού χωρικοί δείκτες. Οι δείκτες αυτοί επελέγησαν καθώς υποθέτουμε ότι οι παρατηρήσεις-τα (κοινωνικά) δεδομένα- που προέρχονται από γειτονικές περιοχές είναι συχνά παρόμοια, κάτι που δεν συμβαίνει εξίσου συχνά για περιοχές που δεν γειτνιάζουν, και επιπλέον όταν αναζητούνται χωρικές ιδιότητες-χαρακτηριστικά του κοινωνικού διαχωρισμού είναι απαραίτητη η χρήση χωρικών στατιστικών μεθόδων, δηλαδή μεθόδων οι οποίες ενσωματώνουν στην ανάλυση των δεδομένων τη χωρική διάσταση, τη χωρική συσχέτιση. Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν έχουν προταθεί από τον Wong και εφαρμόστηκαν με τη χρήση του ειδικού επιπρόσθετου λογισμικού στο ArcView 3.x της ESRI.

2. Κτισμένο Περιβάλλον.

Για την αποτύπωση των εξελίξεων στη δομή και την οργάνωση του κτισμένου περιβάλλοντος χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα των Απογραφών Κτηρίων του 1990 και 2000, με μονάδα χωρικής αναφοράς τους 109 Απογραφικούς Τομείς του 2001. Η ανάλυση αντιστοιχιών και η ιεραρχική ταξινόμηση των χρήσεων κτηρίων για τα έτη 1990 και 2000, ανέδειξε τρεις διακριτές Χωρικές Ομάδες Χρήσεων (ΧΟΧ), των οποίων τα γενικά ποιοτικά χαρακτηριστικά είναι και στις δύο χρονικές στιγμές παρόμοια, ενώ παρατηρούνται διαφορές όσον αφορά την ποσοτική τους σύσταση (πίνακας 1)

Συγκεκριμένα το κτηριακό απόθεμα της περιοχής μελέτης ταξινομείται στις παρακάτω χωρικές ομάδες χρήσεων:

ΧΟΧ 1: Κατοικία με έντονη συνύπαρξη χρήσεων εμπορίου-υπηρεσιών και αναψυχής.

ΧΟΧ 2: Κατοικία με συνύπαρξη χρήσεων εμπορίου-υπηρεσιών, αναψυχής και παρουσία μικρών βιοτεχνικών θυλάκων.

ΧΟΧ 3: Κατοικία ως κυρίαρχη ή/και αποκλειστική χρήση.

Πίνακας 1. Μεταβολή στη Σύσταση των Χωρικών Ομάδων Χρήσεων, 1990, 2000
Μεταβολή 1990-2000, %

Χωρική ομάδα Χρήσεων	Κτήρια κατοικίας	Κτήρια Ξενοδοχείων	Κτήρια Εμπορίου	Κτήρια Βιομηχανίας-Βιοτεχνίας	Σύνολο κτηρίων	Κανονικές Κατοικίες
ΧΟΧ 1	73,39	-6,25	27,83	0,00	70,52	70,89
ΧΟΧ 2	-10,71	0,00	44,94	-25,00	-2,06	-13,23
ΧΟΧ 3	-3,69	0,00	-63,54	-33,33	-5,76	0,32
Σύνολο	7,42	-3,70	3,35	-26,09	6,81	13,33

Πηγή: Απογραφές Κτηρίων, ΕΣΥΕ 1990, 2000

Όπως φαίνεται και στους χάρτες 1, 2 και 3, η ΧΟΧ 3 που περιλαμβάνει τομείς όπου η κατοικία αποτελεί την κυρίαρχη χρήση καταλαμβάνει διαχρονικά τη μεγαλύτερη έκταση της περιοχής μελέτης, αν και μειώνεται διαχρονικά κυρίως προς όφελος της ΧΟΧ 1 (Κατοικία με έντονη συνύπαρξη χρήσεων εμπορίου-υπηρεσιών και αναψυχής). Από την άλλη πλευρά, η ΧΟΧ 2 παραμένει διαχρονικά στάσιμη τουλάχιστον όσον αφορά το πλήθος των τομέων που καταλαμβάνει.

Επιπλέον παρατηρείται σταδιακή εξάπλωση των χρήσεων που σχετίζονται με εμπόριο-υπηρεσίες και αναψυχή και η δημιουργία παράλιων μετώπων σε όλους τους Δήμους της περιοχής μελέτης.

Σημαντική εξέλιξη για το κτηριακό απόθεμα στην περιοχή μελέτης είναι η συνολική αύξηση του πλήθους των κτηρίων κατά 7% περίπου, η οποία αφορά κυρίως τα κτίρια κατοικίας (αύξηση 8%) - η οποία συνοδεύεται και από αύξηση του πλήθους των κανονικών κατοικιών κατά 15% περίπου - αλλά και τα κτίρια εμπορικών δραστηριοτήτων (αύξηση 4%). Αξιοσημείωτη είναι η σοβαρή μείωση, 21% περίπου, των κτηρίων με βιοτεχνικές χρήσεις.

Η αύξηση των κτηρίων και κατοικιών συνδυάζεται με μια πολύ σημαντική ανανέωση του κτηριακού αποθέματος. Η νέα δόμηση στο σύνολο της περιοχής μελέτης, δηλαδή τα κτήρια τα οποία κτίστηκαν από το 1990 και μετά, αντιστοιχούν στο 13% του συνόλου. Παράλληλα, τα κτήρια τα οποία είχαν κτιστεί ως το 1960 μειώνονται κατά 34% το 2001.

Όπως αποτυπώνεται στο χάρτη 4, η νέα οικοδομική δραστηριότητα είναι εστιασμένη κυρίως στις περιοχές όπου η κατοικία αποτελεί την κυρίαρχη χρήση και ιδίως στο Δήμο Αρτέμιδας, το βόρειο τμήμα της Νέας Μάκρης, το κέντρο της Ραφήνας αλλά και την Καλλιτεχνούπολη και το Νέο Βουτζά.

Παράλληλα διαπιστώνουμε ότι η οικοδομική δραστηριότητα επικεντρώνεται κυρίως σε κτίρια τα οποία έχουν έναν όροφο (αύξηση της τάξης του 50%) και στα κτίρια τα οποία έχουν δύο ορόφους (αύξηση 83% περίπου) και δευτερευόντως στα κτίρια με τρεις ως πέντε ορόφους (αύξηση που πλησιάζει το 15%).

Συμπερασματικά λοιπόν τα δεδομένα για το κτηριακό απόθεμα αποτυπώνουν σημαντικές χωρικές διαφοροποιήσεις: σημαντική αύξηση και ανανέωση του κτηριακού σε περιοχές κατοικίας, αύξηση των θυλάκων χρήσεων εμπορίου και αναψυχής σε παράκτιους τομείς. Η εξέλιξη αυτή αναδεικνύει τη σταδιακή μετατροπή των περιοχών αυτών σε περιοχές κύριες κατοικίας η οποία συνδυάζεται με αύξηση δραστηριοτήτων που έχει υποστηριχθεί και σε άλλη ευκαιρία (Sayas, 2004) σχετίζονται άμεσα με την οικιστική ανάπτυξη των περιοχών. Αφορούν δηλαδή κλάδους που συνδέονται με την οικοδομική δραστηριότητα και κλάδους που απευθύνονται κατά κύριο λόγο στην τοπική κατανάλωση.

3. Μεταβολές στην κοινωνικο-επαγγελματική σύνθεση του πληθυσμού στην περιοχή μελέτης

Για να εξετάσουμε τις αλλαγές στη σύνθεση του ενεργού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης χρησιμοποιήθηκαν έξι (6) επαγγελματικές κατηγορίες οι οποίες βασίζονται στην κατηγοριοποίηση του Esping-Andersen (1993, 1999)

Πίνακας 2. Μεταβολές στη δομή των επαγγελματών στην Περιοχή μελέτης 1991-2001

Κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες	1991 άτομα	1991 %	2001 άτομα	2001 %	Μεταβολή 1991-2001 %
A. Διευθυντές μεγάλων επιχειρήσεων και διοικητικά στελέχη	551	5,4	510	2,9	-7,44
B. Υπάλληλοι γραφείου και πωλητές	2335	22,7	4109	23,4	75,97
C. Εργάτες παραγωγής και κατασκευών και αγροεργάτες	1953	19,0	4344	24,7	122,43
D. Μικροί επιχειρηματίες, ανεξάρτητοι τεχνίτες, γεωργοί	2969	28,9	3457	19,7	16,44
E. Επαγγελματίες επιστήμονες, τεχνολόγοι-τεχνικοί, επαγγέλματα κράτους πρόνοιας	1669	16,3	2868	16,3	71,84
F. Εργαζόμενοι σε υπηρεσίες αναψυχής, οικιακής και προσωπικής φροντίδας	793	7,7	2288	13,0	188,52
Σύνολο	10270	100,0	17576	100,0	71,14

Πηγή: ΙΑΑΚ-ΕΚΚΕ, ΕΣΥΕ Πανόραμα Απογραφών, εκτιμήσεις συγγραφέων

Η αύξηση του ενεργού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης είναι ραγδαία και αφορά όλες σχεδόν τις κοινωνικές ομάδες, με εξαίρεση τους Διευθυντές μεγάλων επιχειρήσεων και τα υψηλόβαθμα διοικητικά στελέχη. Τις μεγαλύτερες αυξήσεις εμφανίζουν οι μισθωτοί εργάτες στις κατασκευές και οι ναυτεργάτες (ομάδα C) και οι απασχολούμενοι στα ξενοδοχεία-εστιατόρια και στην παροχή υπηρεσιών οικιακής ,προσωπικής φροντίδας και καθαρισμού κτηρίων (ομάδα F). Στις ομάδες αυτές κατατάσσονται κατά κύριο λόγο αλλοδαποί εργαζόμενοι, οι οποίοι εγκαθίστανται στην περιοχή από το 1992 και μετά. Μεγάλες αυξήσεις παρατηρούνται

επίσης και στους υπαλλήλους γραφείου και πωλητές, οι περισσότεροι εκ των οποίων απασχολούνται στο λιανικό εμπόριο, τη δημόσια διοίκηση και τις τράπεζες (ομάδα Β). Ένας σημαντικός αριθμός των μελών της ομάδας αυτής είναι γυναίκες (56%) και εγκαθίσταται στην περιοχή μετά το 1995 (45%).

Μεγάλη αύξηση παρουσιάζουν επίσης τα μέλη της ομάδας Ε (κυρίως εκπαιδευτικοί και επιστήμονες ελεύθεροι επαγγελματίες) τα οποία μάλιστα εγκαθίστανται στην περιοχή μελέτης κυρίως μετά το 1995. Ένας σημαντικός επίσης αριθμός των μελών της ομάδας αυτής είναι γυναίκες (47%).

Τέλος, σε ότι αφορά την κοινωνική ομάδα των μικρών επιχειρηματιών, ανεξάρτητων εργατών και αγροτών (ομάδα Δ), η παρατηρούμενη αύξηση αν και μικρή συγκριτικά με την αύξηση του ενεργού πληθυσμού αλλά και των άλλων ομάδων θεωρείται αξιόλογη, αν ληφθεί υπόψη ότι στο σύνολο του Λεκανοπεδίου η ομάδα αυτή παρουσιάζει μείωση κατά 14% (Αράπογλου και Σαγιάς, 2007). Τα μέλη της ομάδας αυτής δραστηριοποιούνται κυρίως στο λιανικό εμπόριο, τις κατασκευές, τα ξενοδοχεία-εστιατόρια και τις μεταφορές.

Η εκρηκτική αύξηση του ενεργού πληθυσμού σε συνδυασμό με τον πολωτικό της χαρακτήρα: μεγάλη αύξηση των χαμηλών στην ιεραρχία κοινωνικών στρωμάτων (Β, C, F) με παράλληλη αύξηση των υψηλών στρωμάτων (Ε), χωρίς εξίσου μεγάλη αύξηση των «παραδοσιακών» μικρο-μεσαίων στρωμάτων (D) έχει μεταβάλλει ριζικά το κοινωνικο-επαγγελματικό τοπίο της περιοχής. Το κατά πόσο αυτή η σημαντική μεταβολή έχει οδηγήσει σε αύξηση του κοινωνικού διαχωρισμού και εάν έχει συγκεκριμένο-διακριτό χωρικό χαρακτήρα εξετάζεται παρακάτω.

4. Αλλαγές στον Κοινωνικό διαχωρισμό

Για να εξεταστεί εάν οι τάσεις πόλωσης του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας οδηγούν και σε χωρικό διαχωρισμό και ποιες συγκεκριμένες χωρικές μορφές αποκτούν θα χρησιμοποιηθούν χωρικά μέτρα-δείκτες ανομοιότητας (spatial dissimilarity indices). Οι χωρικές ενότητες αναφοράς είναι οι 109 Απογραφικοί Τομείς της Απογραφής του 2001 της ΕΣΥΕ. Στον Πίνακα 3, παρουσιάζεται η ένταση του χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού στο σύνολο της περιοχής μελέτης με βάση τον 'καθολικό' δείκτη χωρικής ανομοιότητας πολλαπλών ομάδων $SD_{(A,B,C,D,E,F)}$ [Global multi-group spatial dissimilarity index] που έχει προτείνει ο Wong (2001, 2003, 2004).

Πίνακας 3. Χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός στην Περιοχή Μελέτης: 1991-2001

Καθολικός δείκτης χωρικής ανομοιότητας πολλαπλών ομάδων	Τιμή
$SD_{(A,B,C,D,E,F)}$ 1991 Σύνολο ενεργού πληθυσμού	0,1333
$SD_{(S_{A,B,C,D,E,F})}$ 2001 Σύνολο ενεργού πληθυσμού	0,1106

Πηγή: ΙΑΑΚ-ΕΚΚΕ, ΕΣΥΕ Πανόραμα Απογραφών, εκτιμήσεις συγγραφέων

Οι σχετικά χαμηλές τιμές του καθολικού δείκτη, όταν συνυπολογίζεται η παρουσία/συνύπαρξη όλων των κοινωνικών ομάδων, υποδηλώνουν ότι η κοινωνική μίξη χαρακτηρίζει την εξεταζόμενη περιοχή. Αξιοσημείωτο όμως είναι ότι η ένταση του χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού μειώθηκε τη δεκαετία 1991-2001 κατά 17% παρά τις πολωτικές τάσεις στην επαγγελματική δομή που εντοπίστηκαν παραπάνω.

Παρά τη μείωση στον καθολικό δείκτη του χωρικο-κοινωνικού διαχωρισμού, ο οποίος συνυπολογίζει την παρουσία/συνύπαρξη όλων των κοινωνικών ομάδων της περιοχής μελέτης, η ανάλυση των δεδομένων σε ότι αφορά επιμέρους ζεύγη κοινωνικών ομάδων (Πίνακας 4), αναδεικνύει σημαντικές τάσεις διαχωρισμού-απομόνωσης των υψηλά στην ιεραρχία κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων αλλά και σημαντική μείωση του διαχωρισμού μεταξύ των υπολοίπων

Η γεωγραφία των χωροκοινωνικών μεταβολών και ανισοτήτων στη σύγχρονη Ελληνική πόλη

ομάδων. Επειδή όμως και στο επίπεδο των Απογραφικών Τομέων η τοπική συγκέντρωση των ομάδων δεν είναι πάντα εκτεταμένη, ο διαχωρισμός μεταξύ των ομάδων «δεν μπορεί να μετρηθεί εκτός και εάν υπολογιστούν τοπικοί δείκτες. Σε κάθε περίπτωση θα είναι πολύ δύσκολο να συσχετιστεί ο τοπικός κοινωνικός διαχωρισμός με καθολικούς (global) δείκτες κοινωνικού διαχωρισμού» (Wong, 2004).

Για να εξειδικεύσουμε λοιπόν τις χωρικές διαστάσεις των τάσεων αναδιάρθρωσης που αναδείχθηκαν στην ενότητα αυτή υπολογίζουμε τους «τοπικούς χωρικούς δείκτες κοινωνικού διαχωρισμού» (Wong, 2002)

Πίνακας 4. Χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην Περιοχή Μελέτης, Μεταβολή 1991-2001, %

		1991					
Ομάδες		A	B	C	D	E	F
2001	A						
	B	28,76					
	C	34,55	-26,27				
	D	-0,87	-48,13	-26,36			
	E	-12,95	3,03	-11,12	-36,77		
	F	47,50	-32,14	-41,10	-42,65	-7,74	

Πηγή: ΙΑΑΚ-ΕΚΚΕ, ΕΣΥΕ Πανόραμα Απογραφών, υπολογισμοί συγγραφέων

5. Τοπικός χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός

Για τη διαπίστωση τόσο των χωρικών διαφοροποιήσεων του κοινωνικού διαχωρισμού σε τοπικό επίπεδο, όσο και της εξέλιξής τους, εξετάσαμε την ανά ζεύγη διακύμανση των «τοπικών χωρικών δεικτών κοινωνικού διαχωρισμού» (Wong, 2002) [Local Spatial Segregation Index] . Σκοπός μας είναι ο εντοπισμός θυλάκων αύξησης, «θερμών σημείων», του χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού καθώς και θυλάκων μείωσής του, «ψυχρών σημείων».

Για λόγους περιορισμένης έκτασης του κειμένου θα παρουσιάσουμε εδώ την εξέλιξη των τοπικών χωρικών δεικτών κοινωνικού διαχωρισμού για ορισμένες μόνο περιπτώσεις. Οι περιπτώσεις αυτές είναι οι πιο χαρακτηριστικές τόσο για τη μείωση του χωρικού διαχωρισμού όσο και για την αύξησή του, αναδεικνύοντας σημαντικές όψεις των χωρικών διαδικασιών στην περιαστική, παράκτια αυτή περιοχή της Αττικής.

5.1. Κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες E (Επαγγελματίες επιστήμονες, τεχνολόγοι-τεχνικοί, επαγγέλματα κράτους πρόνοιας) και C (Εργάτες παραγωγής και κατασκευών και αγροεργάτες)

Όπως φαίνεται στο Χάρτη 6 ο χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός των ομάδων E και C που αντιπροσωπεύουν αθροιστικά το 41% του πληθυσμού το 2001, μειώνεται αισθητά στους Τομείς του Δήμου Αρτέμιδας την περίοδο 1991-2001. Η μείωση αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στην εγκατάσταση εκεί μεγάλου αριθμού μελών της ομάδας C.

Αντίθετα στις περιοχές της Ραφήνας και Νέας Μάρκρης παρουσιάζεται αύξηση του τοπικού χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού, η οποία οφείλεται κυρίως στην εγκατάσταση εκεί μελών της ομάδας Ε. Από την εξέλιξη των τοπικών δεικτών κοινωνικού διαχωρισμού των δύο ομάδων Ε και Β προκύπτει ότι η σχετική μείωση του καθολικού δείκτη (πίνακας 4) οφείλεται περισσότερο στη μείωση του διαχωρισμού στην περιοχή του Δήμου Αρτέμιδας. Ο σχετικά υψηλός διαχωρισμός στις υπόλοιπες περιοχές διατηρεί την τιμή του καθολικού δείκτη υψηλή.

5.2. Κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες D (Μικροί επιχειρηματίες, ανεξάρτητοι τεχνίτες, γεωργοί) και F (Εργαζόμενοι σε υπηρεσίες αναψυχής, οικιακής και προσωπικής φροντίδας)

Παρόμοια πορεία με την προαναφερθείσα ακολουθεί και ο τοπικός χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός μεταξύ των ομάδων D και F, που αντιπροσωπεύουν αθροιστικά το 33% του πληθυσμού το 2001. Στους Τομείς της Αρτέμιδας ο διαχωρισμός μειώνεται αισθητά αν και παραμένει σχετικά υψηλός σε ορισμένες περιοχές του. Η εγκατάσταση όμως εκεί σημαντικού αριθμού μελών της ομάδας F συμβάλλει στη συνολική μείωση των τοπικών δεικτών. Αξιοσημείωτη μείωση του διαχωρισμού όμως παρουσιάζεται και σε μεγάλο αριθμό Απογραφικών Τομέων των Δήμων Νέας Μάρκρης και Ραφήνας. Η μείωση στις περιοχές αυτές είναι εκείνη η οποία συμβάλλει στη συνολική μείωση του διαχωρισμού.

Παράλληλα όμως ο διαχωρισμός εντείνεται σε τομείς της Ραφήνας και της Νέας Μάρκρης όπως φαίνεται και στο Χάρτη 5. Στις περιοχές αυτές όπως είδαμε διαχωρίζεται και η ομάδα Ε. Διαπιστώνουμε λοιπόν τη διάμορφωση «θυλάκων» απομόνωσης των μεσίων και υψηλών-μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων από την ομάδα F που βρίσκεται πολύ χαμηλά στην κοινωνικο-επαγγελματική ιεραρχία. Οι θύλακες όμως αυτοί έχουν περιορισμένη συμβολή στη συνολική εικόνα του διαχωρισμού στην Περιοχή Μελέτης και για το λόγο αυτό η πτωτική πορεία των τιμών των καθολικών δεικτών δεν αντιστρέφεται.

5.3. Κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες D (Μικροί επιχειρηματίες, ανεξάρτητοι τεχνίτες, γεωργοί) και Β (Υπάλληλοι γραφείου και πωλητές)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η εξέλιξη του τοπικού χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού, των εν δυνάμει «εργοδοτών» από τους «εργαζόμενους» τους. Παρατηρείται στο Χάρτη 8 ότι η μείωση του διαχωρισμού των ομάδων αυτών εντοπίζεται, όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις στην περιοχή της Αρτέμιδας. Η μείωση αυτή όμως σε συνδυασμό με τη μείωση που παρατηρείται σε Τομείς της Ραφήνας συμβάλλει καθοριστικά στη μείωση του καθολικού δείκτη, κατά 50% περίπου.

Ο τοπικός χωρο-κοινωνικός διαχωρισμός των δύο ομάδων παρουσιάζει σημαντική αύξηση σε δύο διακριτούς θύλακες στο κέντρο της Νέας Μάρκρης και στην ευρύτερη περιοχή που εκτείνεται στους παράκτιους Τομείς στα νότια σύνορα της Νέας Μάρκρης και της Ραφήνας. Και στις δύο περιπτώσεις η αύξηση οφείλεται στην αύξηση της παρουσίας της ομάδας Β. Η συμβολή των δύο θυλάκων αυτών διαχωρισμού όμως δεν αντιστρέφει τη σημαντική μείωση του χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού των δύο πολυπληθών ομάδων αυτών (αντιπροσωπεύουν το 43% του πληθυσμού) στο σύνολο της περιοχής μελέτης που οφείλεται στη σημαντική εισροή μεγάλου αριθμού μελών της ομάδας Β.

5.4. Κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες D (Μικροί επιχειρηματίες, ανεξάρτητοι τεχνίτες, γεωργοί) και Ε (Επαγγελματίες επιστήμονες, τεχνολόγοι-τεχνικοί, επαγγέλματα κράτους πρόνοιας)

Τέλος παρουσιάζουμε την εξέλιξη του τοπικού χωρικο-κοινωνικού διαχωρισμού της επαγγελματικής κατηγορίας υψηλών-μεσαίων επαγγελματικών κατηγοριών και των μικροεπιχειρηματιών οι οποίες αθροιστικά αντιπροσωπεύουν το 36% του πληθυσμού.

Η σημαντική μείωση του τοπικού χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού (Χάρτης 7) η οποία σημειώνεται σε ολόκληρη την περιοχή του Δήμου Αρτέμιδας και σε μεγάλο αριθμό Τομέων της Ραφήνας είναι ο λόγος που παρατηρήθηκε μείωση του καθολικού δείκτη χωρικής ανομοιοτητας.

Οι θύλακες στους οποίους αυξάνει ο διαχωρισμός βρίσκονται κυρίως στην περιοχή της Ν. Μάκρης. Η παρατηρούμενη αύξηση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εισροή μελών της ομάδας Ε και τη μείωση της συγκέντρωσης των μελών της ομάδας Δ. Σε συνδυασμό με την τάση διαχωρισμού της ομάδας Ε και από την ομάδα C οι εν λόγω θύλακες αποτελούν τις περιοχές έντονης απομόνωσης της ομάδας αυτής.

Οι τιμές των καθολικών αλλά και τοπικών δεικτών υποδηλώνουν την ύπαρξη «θυλάκων» διάστικτου κοινωνικού διαχωρισμού. Για παράδειγμα, όπως φαίνεται από την εξέλιξη των τοπικών δεικτών διαχωρισμού παρατηρούμε σε αρκετούς Τομείς εισροή τόσο μελών της ομάδας Ε όσο και της C. Η σχετική δε παρουσία/απουσία τους είναι αυτή που μεταβάλλεται διαχρονικά στις περιοχές όπου μειώνεται ο διαχωρισμός υπέρ της ομάδας που στην προηγούμενη περίοδο κατείχε κυρίαρχη θέση. Τα δεδομένα δείχνουν επίσης ότι δεν υπάρχει μαζική φυγή/εκδίωξη της μιας ή της άλλης ομάδας από τις περιοχές μείωσης ή αύξησης του διαχωρισμού. Τα παραπάνω υποδηλώνουν και την ύπαρξη «διάστικτου» κοινωνικού διαχωρισμού.

Επίλογος

Τα χαρακτηριστικά που παρουσιάστηκαν αναδεικνύουν σημαντικές διαστάσεις των χωρικών αλλά και κοινωνικών τάσεων πόλωσης στην αγορά κατοικίας στον περιαστικό χώρο που συνοδεύεται από μεγέθυνση του κτηριακού αποθέματος - κυρίως των κατοικιών και δευτερευόντως του εμπορίου και της αναψυχής- σημαντική κοινωνική μίξη, αλλά και τάσεις ανάπτυξης σημαντικών τοπικών αγορών εργασίας. Θα πρέπει να τονιστεί ότι τα δεδομένα στα οποία στηρίζονται οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν την περίοδο πριν από την ολοκλήρωση σημαντικών έργων υποδομής την ευρύτερη ζώνη της Ανατολικής Αττικής (η Αττική Οδός, ο Προαστιακός, οι αλλαγές στο Λιμάνι του Λαυρίου, το Αεροδρόμιο και η Εμπορική ζώνη του). Οι εξελίξεις αυτές πιστεύουμε ότι θα ενισχύσουν τις τάσεις αστικοποίησης και τις χωρο-κοινωνικές ανισότητες στις παράκτιες περιοχές, όπως η περιοχή που εξετάσαμε.

Στην εργασία υιοθετήθηκε μια συνθετική μέθοδος προσέγγισης των χωρο-κοινωνικών διαφοροποιήσεων που απορρέουν από τη σύγχρονη αστική ανάπτυξη. Η εργασία αναδεικνύει την αναγκαιότητα συνθετικών προσεγγίσεων της αστικής ανάπτυξης που, πολύ συχνά, απουσιάζει από την αστική ανάλυση.

Τέλος πιστεύουμε ότι η εργασία έδειξε πως οι παράγοντες που συσχετίζονται με την 'προσφορά', όπως η χωρική οργάνωση των κυρίαρχων χρήσεων του κτηριακού αποθέματος, συναρθρώνονται μέσα από διαφορετικούς τρόπους με τους παράγοντες που αφορούν τη 'ζήτηση', δηλαδή με την κοινωνικο-επαγγελματική φυσιογνωμία του πληθυσμού στις επιμέρους περιοχές που μελετήθηκαν.

Τέλος, η χρήση χωρικών μεθόδων ανάλυσης στο τοπικό επίπεδο κρίνεται επίσης αναγκαία για την ανάδειξη των σημαντικών τάσεων αναδιάρθρωσης τόσο του κτηριακού αποθέματος όσο και της κοινωνικο-επαγγελματικής φυσιογνωμίας των κατοίκων σε περιοχές του αστικού και περιαστικού χώρου.

Βιβλιογραφία

Αράπογλου, Β. και Σαγιάς, Ι., 2007, 'Διαδικασίες αστικής ανάπτυξης και χωρικά πρότυπα του διαχωρισμού των μεταναστών στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας', *Γεωγραφίες*, τ.17.

Γκόρτσος, Κ., 2001, Χωροχρονική Μελέτη Εξέλιξης και Μετεξέλιξης της Παραθεριστικής Κατοικίας, Τομέας Πολεοδομίας-Χωροταξίας, ΕΜΠ, Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία.

Εμμανουήλ, Δ., 1999, «Αστική ανάπτυξη, αγορά κατοικίας και προαστιοποίηση: Ορισμένες θεωρητικές σημειώσεις και η περίπτωση της Αθήνας», στο Οικονόμου, Δ. & Πετράκος, Γ. (επιμ.), *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων. Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης*

και Πολιτικής, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Gutenberg, 267-309.

Εμμανουήλ Δ., 2002, Κοινωνικός διαχωρισμός, πόλωση και ανισότητες στη γεωγραφία της Αθήνας: ο ρόλος των μηχανισμών της αγοράς κατοικίας και οικιστικής ανάπτυξης (1980-2000), *Γεωγραφίες*, 3: 46-70.

Λεοντίδου Λ., 2005, *Αγεωγράφητος χώρα: ελληνικά είδωλα στις επιστημολογίες της ευρωπαϊκής γεωγραφίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαλούτας Θ., Εμμανουήλ Δ., Παντελίδου-Μαλούτα Μ., 2006, *Αθήνα: Κοινωνικές δομές, πρακτικές και αντιλήψεις: Νέες παράμετροι και τάσεις μεταβολής 1980-2000*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Μουκούλης, Π., 2006, Σύγχρονη Κοινωνική Πραγματικότητα και Επιπτώσεις της στις Δομές, στην Οργάνωση και στη Λειτουργία του Αστικού Χώρου, Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία

Σαγιάς, 2001, Κοινωνικός και Χωρικός Καταμερισμός Εργασίας στον Αστικό Χώρο, Τομέας Πολεοδομίας-Χωροταξίας, ΕΜΠ, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή.

Wong, D., 2001, Spatial Measures of Segregation and GIS, *Urban Geography*, 23(1): 85-92.

Gortsos, K., Kamoutsi, P., Sayas, J., Panayotatos, E., 2000, 'Second homes and Settlement Space growth: The Greek Experience', *Rivista Geografica Italiana*, Annata CVII-Fasc.3/4, σ.17-56.

Esping-Andersen, C., 1992, *Changing classes: stratification and mobility in post industrial societies*, London: Sage.

Esping-Andersen, C., 1999, *Social Foundations of Post Industrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.

Sayas, J.P., 2006, 'Urban Sprawl in periurban coastal zones', *The Greek Review of Social Research*, 120B: 71-104.

Sayas, J.P., 2004, An exploration of the social and spatial division of labour in the Athenian Urban space, *The Greek Review of Social Research*, Special Issue: Social change and segregation trends in European cities, 113(a): 167-206.

Wong, D., 2002, "Modelling local segregation: a spatial interaction approach", *Geographical and Environmental Modelling*, 6(1):81-97.

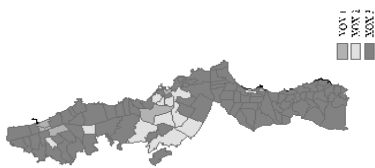
Wong D., 2003, Implementing spatial segregation measures in GIS, *Computers, Environment and Urban Systems*, 27:53-70.

Wong D., 2004, Comparing traditional and spatial segregation measures: a spatial scale perspective, *Urban Geography* 25(1): 66-82.

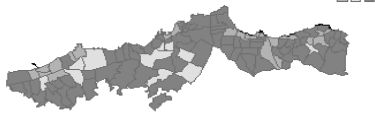
Η γεωγραφία των χωροκοινωνικών μεταβολών και ανισοτήτων στη σύγχρονη Ελληνική πόλη

Παράρτημα

Χάρτης 1: Χωρικές Ομάδες Χρήσεων για το έτος 1990

Χάρτης 2: Χωρικές Ομάδες Χρήσεων για το έτος 2000

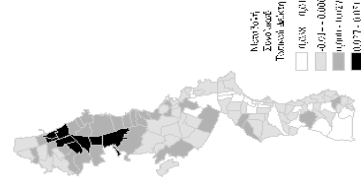
Χάρτης 3: Μεταβολή Χωρικών Ομάδων Χρήσεων την περίοδο 1990-2000

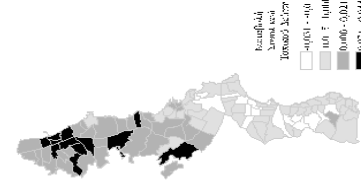
Χάρτης 4: Νέα Δόμηση

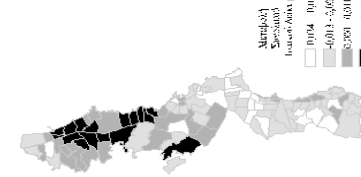
Χάρτης 5: Μεταβολή Τοπικοί Χωρικοί Κοινωνικοί Αιχμορισμοί μεταξύ των Ομάδων D και F

Χάρτης 6: Μεταβολή Τοπικοί Χωρικοί Κοινωνικοί Αιχμορισμοί μεταξύ των Ομάδων C και E

Χάρτης 7: Μεταβολή Τοπικοί Χωρικοί Κοινωνικοί Αιχμορισμοί μεταξύ των Ομάδων D και E

Χάρτης 8: Μεταβολή Τοπικοί Χωρικοί Κοινωνικοί Αιχμορισμοί μεταξύ των Ομάδων D και B

